

„החיים החברתיים“ לכאנאט וסומין ו„החברה האנושית“ לקינגסלי דיוויס. שני הספרים אינם שווים בערכם וספרו של דיוויס עולה בלי ספק בהרבה על ספרו של כאנאט וסומין. אולם בשניהם כאחד מתגלים סימני המיסתנה.

יש אומרים כי מצבו של מדע נאמד על פי ספרי הלימוד העצור שלו, ויש רגלים לסברה זו. ספר הלימוד הוא מעין פרודור לאלה הרוצים להכנס לסבכי המדע ועל כן עליו לסכם סיכום יסודי את מושגיו והישגיו העיקריים. ספרי-מבוא אינו יכול אמנם לסכם את כל תכנם של כל המחקרים השונים הנעשים בפרק זמן מסוים — אך חשיבותם של המחקרים האלה נמדדת במידה שבה נכללו מסקנר תיהם העיקריות באותם ספרי-מבוא. מובן מאליו שספרי-עזר יפגרו תמיד אחרי עבודת המחקר של אותו זמן. לא כל המחקרים ניתנים להיכלל מיד במערכת המדעית הכללית. תמיד קיימים גידורים בין אנשי-המדע בנוגע לחידושי מחקר החורגים מן המסגרת המקובלת. בכל זאת, רשאים אנו לראות בספרי-המבוא העיקריים של מדע מסוים מעין קנה מידה למצבו של אותו מדע בתורת מסעל של שותפות.

אין לך סימן מובהק להוסר ארגונו ואחדותו של המדע הסוציולוגי מן העובדה, שאין בתחום זה ספרי-מבוא יסודיים המקובלים על הכל. כאן, כבמחקר הסוציולוגי בכללו, אפשר להבחין בין הגישות הלאומיות השונות. כן למשל מוצעים הם ספרי-המבוא המקיפים של גרמנים, רובם — כגון ספריהם של פ. טאניס, ג. זימל, פון-ווינצ' וזנס פרייר — אינם אלא מבוא לתורותיהם הפרטיות של מתבריהן. במידה שיש ספרי-מבוא כלליים, הרי מרביתם מוקדשים לסקירה על „זרמים“ ו„תורות“ סוציולוגיים ללא נסיון, למצוא להם בסיס משותף, ובעיקר — לאחד את התורות המושגות עם המחקר האמפירי המגוון של אותו הזמן. בגרמניה בשעתו עסקו בעיקר בשאלות שהן ספק בתחום הפילוסופיה ספק בתחום הסוציולוגיה, כגון בעיות „מהות החברה“, בסיסם הפנומנולוגי של חיי החברה, היחס בין הרוח והחברה וכיו"ב. אך המעיסו לקשור את הבעיות האלה קשר פנימי אל המחקר האמפירי. ה„סוציולוגיה“, שאף היא נעשה בגרמניה בשפע. אוסייני הדבר כי מכל עבודתו המסועפת של מכס ואבאך הוזכרו ונמסרו בספרי המבוא למיניהם בעיקר הבעיות העקרוניות, ואילו עבודת המחקר בדבר השואת מוסדות כמעט שלא מצאו את ביטוין המתאים, וממילא גם לא את המשכך.

רמתם של ספרי-המבוא הצרפתיים נמוכה,

באות לכלל תודעה. מתוך חיי יום של האדם הרגיל מורמים רק רגעים בודדים של צרות ממשית-מציאותית. שפעת הרגעים מסוג זה היא קנה-המידה לאורך החיים. היוצר הבוחר באדם היומיומי לנושא יצירתו עומד איפוא בפני ברייה: בידו להרים מתוך חיי יום-יום דוקא את הרגעים התודעתיים ולוותר על אלו שלא באו לכלל תודעה, שהרי לציור נפש גיבורו חייב הוא לחכות לערות תודעתו. — ואם בוחר הוא בחיי יום-יום הרגילים, נטולי-התודעה, עליו להחיותם ברגשותיו הוא, כגון השתתפות בצער, קנאה אימה ושנאה. לשון אחרת: היומיום כמו שהוא חסר נפשיות ואינו בגדר הישגיד ליצר: הוא בגדר הישגיד לחוקר-הטבע, להיסטוריון-התרבות, לסטאטיסטיקן וכדומה. מכאן שעל היוצר לבחור בשתי האפשרויות הגזכרות. לרוב בוחרים היוצרים בשתייהן, ובכל שהם גדולים יותר, כן גדול נצחונם בהגשמת חכמיתם הבלתי-רפיונית לתיאור היומיום. ההבחנה בברירות אלו אינה נהירה ביותר למחבר הספר, ומכאן שפע הפרטורט, שעתים הוא מכניס את הקורא לעולם המיתוארי, ועתים הוא מייגע, מביא לידי תמחון ומשתק את ההתראה האמנותית. כן, נדמה לעתים בשעת הקריאה, שהמחקר גופו לא הצליח לנפות את התבונה ואתו בחיים — החומר הגלמי ליצירה ריאליסטית — ולהסכה לדמיון יוצר, המגלגל את הראייה בתווך, החוזר לפי חוקיו הוא, דרך חירות, על המציאות. כנגד זה, מעלותיו של הספר אינן מעטות. הרי שלל הטיפוסים, ואפילו אינם משמשים את מטרת המחבר: והרי תיאורים נאים (ראה, למשל עמ' 79/82), והרי הנחלת תודעת-עבר עמוקה לאחדים מן הגיבורים (קרמר, גולדה, קולי ועוד); ועל הכל, המעברים המתאומיים מתקופה לתקופה בתיאור המאורעות השוטפים, דרך עירוב עבר בהווה והווה בעבר — שממן שיש בו משום חיזוש מוצלח בספרותנו, ובזכותו מקבל הקורא תמונה תודרת, חיה ונפשית, מעולמה של הדמות המתוארת. דוגמאות נאות מאד למעברים כאלו ימצא הקורא בעמ' 61, 93, 136, 174, 214, 221, 304 ועוד.

שני ספרי מבוא לסוציולוגיה

ש. ג. אייזנשטדט

Social Life by Bennet & Tumin. A. Knopf, 1949.
Human Society by Kingsley Davis. Macmillan, 1949.

בארצות-הברית יצאו בשנה האחרונה שני ספרי-עזר חדשים לסוציולוגיה המעידים על מפנה מסוים — ודומה, רב חשיבות — במדע הסוציולוגיה של ימינו בכלל ושל אמריקה בפרט. אלה הם שני הספרים

הם מקדישים עיקר מאמציהם לכיוונה האמפירי של התיאוריה מכאן ולסיסטמטיזציה של המחקר מכאן. עבודת שנים זו ושני ספריה המבוא שלפנינו הם ביכוריה.

שני הספרים יוצאים מאותה נקודת-מוצא והיא הגדרת המושגים „מבנה חברתי“, „חברה“. בהבדל מן ההגדרות הסתמיות הקודמות, מיוסדות ההגדרות הפעם בניתוח הגיוני ושיטתי של היסודות האנליטיים של תופעה זו. היסודות, שמהם נבנית התופעה עליפי הגדרתה המופשטת (לפי דייויס והולך כאן בעקבות פארסונס): הפעולה האנושית-המורכבת מתנאים, אמצעים ומטרה — והצורות השונות של התרכבות הפעולה בפעולותיהם של אחרים. צורות ההתרכבות נקבעות על ידי „תפקיד“ (role), „מעמד“ (status) והמוסדות החברתיים (institutions). חשיבות מיר חדת גודעת לשיטה זו של בנין „החברה“, שכן כל אחד מן היסודות האלה אינו בא כישות עצמאית, כי אם כהגדרה במסגרת בנין מופשט הבנוי דרגות דרגות. בדרך זו אף „החברה“ כולה אינה נחשבת עוד לישות עצמאית או מופיעה כסך-הכל של פעולות שונות, אלא הופכת לעקרון מסוים של ארגון הפעולות האנושיות. אך חשיבותה המיוחדת של ההגדרה אינה ניתנת רק בטיבת ההגיוני ובמבנה השיטתי, לא פחות חשובה העובדה, כי הגדרה זו משמשת גם כהגדרה „אופראטיבית“, לאמור שהיא ניתנת לבדיקה ולאימות על סמך המחקר האמפירי. כל אחד משני הספרים האלה מבקש, על פי דרכו, לתאם את חומר המחקר לאור ההגדרה השיטתית. כתוצאה מכך, הבעיות השונות נדונות ומתפתחות על פי זיקתן ההגיונית להגדרה. הבעיה הראשונה והמרכזית בשני הספרים היא בעית התנאים המייצבים את המיבנה החברתי. בעיה זו שתי פנים לה: ראשית, מה הם הסיפוסים מבין הקבוצות החברתיות אשר כשרם המייצב הוא הגדול ביותר בקרב המבנה החברתי; ושנית, מהם התנאים הדרושים לקבוצות אלה לקיומן, אשר לשאלה הראשונה, חזרת ומתבלטת, דרך שיטה, חשיבותה של אותה צורת ההתחברות שנקראת בסוציולוגיה הגרמנית בשם „צוותה“ (גאמייןשאפט) ושהועברה בשינויים מסוימים, לסוציולוגיה האמריקנית בשם „קבוצה ראשונית“ (פרייטאגרי גרופ). לפנינו נסיונות רציניים לנתח את המחקרים השונים בדבר תנאי הקיום של קבוצות אלה ניתוח שיטתי וממצה, ביחוד מבחינת ההצוואה בין העיר ובין הכפר. הבירור השיטתי של בעית יציבותם של מיבנים חברתיים מקנה גם משמעות חדשה לדיון בתהליך הסוציאליזציה והחינוך של הילד עד היותו לבוגר ונושא תפקידים חברתיים. אף בספרי המבוא הקודמים

באופן יחסי; הם מכוננים לבתי הספר התיכוניים והריהם, בחלקם, מעין ספרי-עזר לתורת האזרחות, ובחלקם אף הם סקירות על „זרמים“, תוך הדגשה מיוחדת, כמובן, של עבודת אסכולת דירקהיים הצרפתית. אך גם הם חסרים עיבוד שיטתי של החומר, המשמש ברובו ל„הדגמת“ עקרונות שונים ואינו בא לאמת השערות ומשפטים כוללים.

הסוציולוגיה האנגלית לא ידעה ספרי-מבוא כלל עד לאמצע שנות השלושים — וזה משום שחוף ל„לונדון סכול אוף אקונומיקס“ (בית-הספר הלונדוני לכלכלה ולתורת המדינה) נעדר מקצוע זה מכל האוניברסיטאות האנגליות. תמורה יסודית חולל ספרי המבוא הקטן, אך המגובש, של פרופ' מוריס גינסברג, שיצא באמצע שנות השלושים ב„ספרית האוניברסיטה הביתית“. זה היה הזינוק הרציני הראשון לקפל את הזרמים השונים בסוציולוגיה כוללת, זה היה גם ספרי-המבוא הראשון אשר ניסה למזג את הגישה העיונית עם תוצאות המחקר האמפירי. אך הספר נכתב לפני המשיעשרה שנה, ובדרך הטבע לא נכללו בו כל החידושים שנתחדשו בינתיים; הוא מתעלם כמעט לגמרי ממחקרי הסוציולוגים האמריקניים של זמנו.

אם ספרי-המבוא של יבשת אירופה לקו בעורף התורות המופשטות והמחסור במחקר האמפירי — הרי היפוכו של מצב אנו מוצאים בספרי-המבוא האמריקניים, המונים למעלה ממאה ספר, מלבד יוצא מן הכלל אחד — ספרו של ר. מ. מקאיוואר על „החברה“, הנוטה לצד העיוני, והוא מעין הקבל אמריקני לספרו של גינסברג — רוב ספרי-המבוא האמריקניים הם בבחינת ליקוטי חומר משטחים שונים של החיים החברתיים, כגון הדימוגרפיה, המבנה המקצועי, ההבדלים בין עיר לכפר, הנישואים, קצב-התמורה החברתית וכיו"ב — הכל לפי ראות עיניו ונטיות-לבו של המחבר. המחבר מקדים על הרוב כמה הגדרות כלליות של מושגים, שלא תמיד הם קשורים זה בזה, אך בין הפרקים השונים אין לרוב זיקה של קו הגיוני או שיטתי, זולת מה שכולם עוסקים בתופעה הנקראת „החיים החברתיים“. ספרי מבוא אמריקניים אלה מעידים, מה רב העדר השיטה והביסוס העיוני בשדה המחקר האמפירי בסוציולוגיה, והנה מסתמנים שינויים חשובים בסוציולוגיה האמריקנית. יותר ויותר מבקשים את הגשר בין ההלכה ובין המחקר האמפירי. מקבוצת החוקרים החותרת לכך יש להזכיר במיוחד את טלקוט פארסונס, רוברט מרטון, פ. לורספלה, ק. דייויס, וא. שילס. רובם מושפעים מן התורות הרווחות ביבשת-אירופה, אך מעורבים הם גם במחקר האמפירי האמריקני, והרי

את מושג החברה בנין הגיוני ושיטתי, אולם בנין המושג אינו אלא שלב ראשון במחקר המדעי. השלב המכריע הוא השימוש המחקרי במושגים אלה לשם בירור שיטתי. הבעיות המדעיות האמתיות מתחילות בשעה שבונים חליתלים של השערות מעל היחס בין התופעות השונות המוגדרות באמצעות המושגים הראשוניים. למשל, לא די לומר שבתוך צוותא, או „קבוצה ראשונית“, מרובה הזהות החבריים בינם לבין עצמם ותדומתה ליציבות החברתית היא גדולה. יש לשאול גם את השאלה: מהי מידת ההזדהות בחברה שאינה מבוססת על הקשר האישי, כגון החברה התעשייתית, וכיצד נכללות הקבוצות הראשוניות בתוכה? ושאלה מעין זו יש לשאול דרך שיטה לגבי סוגים שונים של חברות. אולם בספרים שלפנינו אין אנו מוצאים שאלות ממין זה — לא בנוגע לבעיה זו ולא בנוגע להרבה בעיות אחרות. רוב החומר מוגש לנו בצורת הגדרת מושגים, ומיעוטו ניתן בשלב הבא בתורת מחקר שיטתי. ב. מתוך כך מסתברת גם העובדה שחלק ניכר מן החומר המובא כאן הוא בגדר תדגים לבעיות עיוניות ולא בגדר הוכחות אמפיריות-מחקריות. אמנם, אף בזה יש משום שינוי מכריע לעומת ספרי לימוד קודמים, שבהם לא היה כל קשר בין החומר האמפירי לבין הבעיות העיוניות, אך אין זה אלא צעד ראשון לסיסטמטיזציה של הסוציולוגיה.

שני הספרים האלה, על יתרונותיהם ומגורעותיהם, משקפים נאמנה את המיפנה שבא במדע הסוציולוגי וכן את הקשיים שעדיין לא גבר עליהם.

הרכו לתאר את ה„אישיות“, את הרקע הביולוגי שלה, את כוחותיה הנפשיים, וכיוצא בזה. אולם דיונים אלה היו חסרים גישה שיטתית ונקודת-כובד כלשהי, והם לא היו אלא אוסף חומר פסיכולוגי בלתי מעובד. הפרקים הדגים בבעיה זו בספרו של דיוויס הם קצרים יותר, אך מכונים ומעובדים עיבוד שיטתי. הדיון בסוציאליזציה של היחיד יוצא נקודת-הראות הפונקציונלית של יציבות המיבנה החברתי. האישיות מתפתחת בתוך המיבנה החברתי לשם שמירה על יציבותו. אחדותה של האישיות מסתברת מתוך תפקידיה החברתיים ותוליה במילויים. מבחינה זו יש לדרוש בגילויים הפתולוגיים באישיות, מחלות-רוח, וכיוצא בזה, אף אלה תופעות שאינן מקריות לגבי המיבנה החברתי הן מותנות ומסתברות מתוכו.

אותה נקודת-ראות שיטתית מכוננת גם את הדיון ביסודות האחרים של המיבנה החברתי: הכבוד החברתי, מוסדות השלטון, הדת, המשק וכו'. אין טעם להרבות כאן בדוגמאות, כי לכולן מתכונת אחת וכיוון אחד. לנו חשוב הכיוון הכללי החדש המנסה למנוח תיאוריה סוציולוגית שיטתית עם תוצאות המחקר האמפירי.

משימה זו אינה עולה תמיד בידי המחברים, אם כי בולט שינוי נקודת-הראות. אכן אין לתלות את הקולר במחברים כי אם במצב שבו נתונה הסוציולוגיה כיום. והרי שתי נקודות שבהן ניכר ביותר חוסר המיזוג הנזכר: א. חלק הגון מן התיאוריה המוגשת בספרים אלו הוא עדיין בגדר פנימונוולוגיה ולא בגדר שיטת-מחקר. כבר אמרנו שהמחברים משכילים לבנות

בשולי החוברת

אלכסיס די טוקויל נולד בנורמאנדיה ב־1805. ספרו הראשון „על הדמוקרטיה באמריקה“, פרי סיוור בארצות-הברית, יצא לאור בשנת 1835. כעבור ארבע שנים נבחר ציר לבית-הנבחרים הצרפתי. רק בשנת 1856 יצא ספרו האחר „המשטר שהיה והמהפכה“, עיון מעמיק במהפכת הצרפתית ובמשטר הישן שקדם לה. הניתן לנו בימים הקרובים על ידי מוסד ביאליק בתרגומה העברי של עדה צמח. המאמר שבהוברת זו הוא מן המבוא של המתרגמת.

„בחר מלכות“ לשלמה אבן גבירול יצא בקרוב במהדורה מתוקנת ומלווה במבוא של י. א. וייזמן בהוצאת מוסד הרב קוק.

המבקשים להעמיק חקר בתכנית הפיתוח לארבע שנים, שהוכנה לבקשת הממשלה בידי ד"ר ל. גרינבאום, יוכלו לעיין בחוברת המפורטת שיצאה בעברית — ובנוסף אנגלי ממולא לקראת ועידת „מלון המלך דוד“ — בהוצאת משרד ראש הממשלה.